

EUROOPAN NEUVOSTO

Ministerikomitean suositus CM/Rec(2010)5 jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi

(Ministerikomitea on hyväksynyt suosituksen 31 päivänä maaliskuuta 2010 ministerien sijaisten 1081. kokouksessa.)

Ministerikomitea, joka

toimii Euroopan neuvoston perussäännön 15 artiklan b kappaleen mukaisesti,

katsoo, että Euroopan neuvoston päämääränä on luoda läheisempi yhteys sen jäsenvaltioiden välille ja että tähän päämäärään voidaan pyrkiä erityisesti toimimalla yhdessä ihmisoikeuksien alalla;

palauttaa mieliin, että ihmisoikeudet ovat yleismaailmallisia ja koskevat kaikkia ihmisiä, ja korostaa siksi sitoutuneensa takaamaan kaikille ihmisille yhtäläisen ihmisarvon sekä kaikille mahdollisuuden nauttia oikeuksiaan ja vapauksiaan ilman minkäänlaista sukupuoleen, rotuun, ihonväriin, kieleen, uskontoon, poliittisiin tai muihin mielipiteisiin, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, kansalliseen vähemmistöön kuulumiseen, varallisuuteen, syntyperään tai muuhun asemaan perustuvaa syrjintää siten kuin yleissopimuksessa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (ETS nro 5) (jäljempänä "yleissopimus") ja sen pöytäkirjoissa määrätään;

on tietoinen siitä, että syrjimätön kohtelu valtion toimijoiden taholta sekä tarvittaessa valtioiden myönteiset toimet ihmisten suojaamiseksi myös muiden kuin valtion toimijoiden harjoittamalta syrjivältä kohtelulta ovat ihmisoikeuksia ja perusvapauksia suojaavan kansainvälisen järjestelmän perustekijöitä;

on tietoinen siitä, että lesbot, homot ja biseksuaalit sekä transsukupuoliset henkilöt* ovat vuosisatojen ajan kohdanneet ja kohtaavat edelleen homofobiaa, transfobiaa sekä muuta suvaitsemattomuutta ja syrjintää seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella – kuten rikoksentekijöinä pitämistä, sosiaalista ja muuta syrjäyttämistä ja väkivaltaa – jopa omissa perheissään ja että tarvitaan erityistä toimintaa, jotta nämä henkilöt voivat nauttia ihmisoikeuksiaan täysimääräisesti;

ottavat huomioon Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (jäljempänä "tuomioistuin") ja muiden kansainvälisten lainkäyttöelinten oikeuskäytännön; nämä ovat katsoneet seksuaalisen suuntautumisen kielletyksi syrjintäperusteeksi ja osaltaan edistäneet transsukupuolisten henkilöiden oikeuksien suojaamista;

---

* Euroopan neuvoston ministerikomitean suositusten voidaan katsoa koskevan kaikkea syrjintää seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella, mukaan lukien sukupuolen ilmaisu ja intersukupuolisuus.

palauttaa mieliin, että tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaan erilainen kohtelu eri tapauksissa edellyttää puolueettomia ja kohtuullisia perusteita ollakseen syrjimätöntä, eli erilaisen kohtelun on perustuttava oikeutettuun päämäärään, ja siinä käytettävien keinojen on oltava kohtuullisessa suhteessa tavoiteltuun päämäärään;

pitää mielessä periaatteen, jonka mukaan vihapuhetta tai muuta syrjintää, myöskään seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää, ei voida oikeuttaa vetoamalla kulttuurisiin, perinteisiin eikä uskonnollisiin arvoihin eikä "vallitsevan kulttuurin" sääntöihin;

ottaa huomioon viestin, jonka ministerikomitea välitti 2 päivänä heinäkuuta 2008 niille johtokomiteoille ja muille komiteoille, jotka ovat osallistuneet Euroopan neuvostossa hallitusten väliseen yhteistyöhön kaikkien ihmisten, myös lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden, yhtäläisten oikeuksien ja ihmisarvon edistämiseksi, sekä asianomaiset ministerikomitean suositukset;

pitää mielessä ne seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaan syrjintään liittyvät suositukset, jotka Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous on antanut vuodesta 1981 lukien, sekä Euroopan neuvoston paikallis- ja aluehallinnon kongressin suosituksen 211 (2007) lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden kokoontumis- ja sananvapaudesta;

arvostaa ihmisoikeusvaltuutetun työpanosta valvottaessa jäsenvaltioissa vallitsevaa lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden tilannetta seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän suhteen;

pane merkillä yhteisen lausunnon, jolla 18 päivänä joulukuuta 2008 Yhdistyneiden kansakuntien yleiskokouksessa 66 valtiota tuomitsi seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan ihmisoikeuksien loukkaamisen, kuten tappamisen, kiduttamisen, mielivaltaisen pidättämisen sekä taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien riistämisen, mukaan lukien oikeus terveyteen, ja

korostaa, että seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä ja sosiaalinen syrjäyttäminen ovat parhaiten voitettavissa toimilla, jotka kohdistetaan sekä tällaista syrjintää tai syrjäyttämistä kokeviin että suureen yleisöön,

suosittelee, että jäsenvaltiot:

1. käyvät läpi olemassa olevat lainsäädäntötoimet ja muut toimet, tarkastelevat niitä säännöllisesti sekä keräävät ja analysoivat asiaankuuluvaa tietoa valvoakseen kaikkea suoraa ja välillistä seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää ja poistaakseen sen;
2. varmistavat, että toteutetaan ja pannaan tehokkaasti täytäntöön lainsäädäntötoimia ja muita toimia seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi, jotta varmistetaan lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja edistetään suvaitsevuuksia heitä kohtaan;
3. varmistavat, että syrjinnän uhrin ovat tietoisia tehokkaista oikeussuojakeinoista kansallisissa viranomaisissa, että he voivat käyttää näitä oikeussuojakeinoja ja että syrjinnän vastaisiin toimiin sisältyy tarvittaessa oikeudenloukkauksista määrättävät seuraamukset sekä riittävän hyvityksen antaminen syrjinnän uhreille;

4. noudattavat lainsäädännössään, menettelytavoissaan ja käytännöissään tämän suosituksen liitteen mukaisia periaatteita ja toimia;

5. varmistavat asianmukaisin keinoin ja toiminnoin, että tämä suositus liitteinen käännetään ja sitä levitetään mahdollisimman laajalti.

Suosituksen CM/Rec(2010)5 liite

I. Oikeus elämään, turvallisuuteen ja suojaamiseen väkivallalta

A. "Viharikokset" ja muut vihaan perustuvat teot

1. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava väitetyjen rikosten ja muiden tekojen tehokas, pikainen ja puolueeton tutkinta, jos voidaan perustellusti epäillä uhrin seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin olleen väitetyn teon vaikuttimena; lisäksi jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että näiden rikosten ja tekojen tutkintaan kiinnitetään erityistä huomiota silloin, kun niitä väitetään lainkäyttöviranomaisten tai muiden virkatehtäviä suorittavien henkilöiden tekemiksi, ja että ne, jotka ovat vastuussa näistä teoista, saatetaan tosiasiallisesti oikeuteen ja että heitä tarvittaessa rankaistaan rankaisemattomuuden välttämiseksi.

2. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvä ennakkoluuloon perustuva teon vaikutin voidaan seuraamuksia määrättäessä ottaa huomioon seuraamuksen koventamisperusteena.

3. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen, että seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvien "viharikosten" ja muiden vihaan perustuvien tekojen uhreja ja todistajia kehotetaan ilmoittamaan näistä rikoksista ja teoista; tätä varten jäsenvaltioiden olisi toteutettava kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että lainkäyttöjärjestelmillä, myös oikeuslaitoksella, on tarvittavat tiedot ja taidot tällaisten rikosten ja tekojen tunnistamiseksi sekä asianmukaisen avun ja tuen antamiseksi uhreille ja todistajille.

4. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen kaikkien vankien tai muilla tavoin vapautensa menettäneiden henkilöiden, myös lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden, turvallisuus ja ihmisarvo sekä erityisesti toteutettava toimet heidän suojaamiseen ruumiilliselta pahoinpitelyltä, raiskaukselta ja muulta seksuaaliselta hyväksikäytöltä niin muiden laitosasukkaiden kuin laitoshenkilöstön taholta; olisi toteutettava toimet, joilla suojataan asianmukaisesti transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli-identiteetti ja kunnioitetaan sitä.

5. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että kootaan asianmukaiset tiedot seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän ja suvaitsemattomuuden esiintymisestä ja luonteesta sekä erityisesti seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvistä "viharikoksista" ja vihaan perustuvista teoista sekä analysoidaan näitä tietoja.

B. "Vihapuhe"

6. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet torjuakseen, myös joukkoviestimissä ja Internetissä, kaikki sellaiset ilmaisumuodot, joiden voidaan perustellusti epäillä yllyttävän vihaan tai muuhun syrjintään lesboja, homoja ja biseksuaaleja sekä transsukupuolisia henkilöitä kohtaan tai levittävän tai edistävän sitä. Tällainen "vihapuhe" olisi esiintyessään kiellettävä ja tuomittava julkisesti.

Kaikissa toimissa olisi kunnioitettava sananvapauden perusoikeutta yleissopimuksen 10 artiklan ja tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaisesti.

7. Jäsenvaltioiden olisi lisättävä kaikkien tasojen viranomaisten ja julkisten laitosten tietoisuutta niiden velvollisuudesta pidettyä erityisesti joukkoviestimille annettavista lausumista, joiden voidaan perustellusti katsoa oikeuttavan tällaisen vihan tai syrjinnän.

8. Viranomaisia ja muita valtion edustajia olisi kehotettava edistämään lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien suvaitsemista ja kunnioittamista niiden osallistuessa vuoropuheluun kansalaisyhteiskunnan keskeisten edustajien kanssa, mukaan lukien joukkoviestimet ja urheilujärjestöt, poliittiset järjestöt ja uskonnolliset yhdyskunnat.

II. Yhdistymisvapaus

9. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen yleissopimuksen 11 artiklan mukaisesti, että oikeutta yhdistymisvapauteen voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; erityisesti olisi estettävä ja poistettava syrjivät hallinnolliset menettelyt, myös liialliset muodollisuudet yhdistysten rekisteröinnissä ja käytännön toiminnassa; lisäksi olisi toteutettava toimet, joilla estetään käyttämästä väärin oikeudellisia ja hallinnollisia määräyksiä, jotka koskevat esimerkiksi kansanterveyteen, yhteiskunnan moraaliiin ja yleiseen järjestykseen perustuvia rajoituksia.

10. Kansalaisjärjestöille olisi turvattava niille tarkoitetun julkisen rahoituksen saanti ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

11. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet suojatakseen tehokkaasti lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien puolustajia heihin mahdollisesti kohdistuvilta vihamielisyyksiltä ja hyökkäyksiltä – myös silloin, kun valtion toimijoiden väitetään syyllistyvän niihin –, jotta nämä ihmisoikeuksien puolustajat voivat toimia vapaasti siten, että noudatetaan ministerikomitean julistusta Euroopan neuvoston toiminnasta ihmisoikeuksien puolustajien suojaamisen parantamiseksi ja heidän toimintansa edistämiseksi.

12. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksia puolustavia kansalaisjärjestöjä kuullaan asianmukaisesti sellaisten toimien hyväksymisestä ja täytäntöönpanosta, jotka voivat vaikuttaa näiden henkilöiden ihmisoikeuksiin.

III. Sananvapaus ja rauhanomaisen kokoontumisen vapaus

13. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen yleissopimuksen 10 artiklan mukaisesti, että oikeutta sananvapauteen voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää, myös siten, että kunnioitetaan vapautta vastaanottaa ja levittää tietoja seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvistä asioista.

14. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla varmistaakseen, että yleissopimuksen 11 artiklan mukaista rauhanomaisen kokoontumisen vapautta voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

15. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että lainkäyttöviranomaiset toteuttavat asianmukaiset toimet suojatakseen lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksia puolustavien rauhanomaisten mielenosoitusten osallistujia pyrkimyksiltä laittomasti häiritä tai estää heitä tosiasiallisesti nauttimasta oikeuttaan sananvapauteen ja rauhanomaisen kokoontumisen vapauteen.

16. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet, joilla estetään rajoittamasta sananvapautta ja rauhanomaisen kokoontumisen vapautta koskevien oikeuksien tosiasiallista nauttimista esimerkiksi kansanterveyden, yhteiskunnan moraalien ja yleisen järjestyksen perusteella käyttämällä väärin oikeudellisia tai hallinnollisia määräyksiä.

17. Kaikkien tasojen viranomaisia olisi kehotettava tuomitsemaan julkisesti erityisesti joukkoviestimissä kaikki laitton puuttuminen yksilöiden ja ryhmien oikeuteen käyttää sananvapauttaan ja rauhanomaisen kokoontumisen vapauttaan erityisesti lesbojen, homo- ja biseksuaalisten sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksiin liittyvissä asioissa.

IV. Oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta

18. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että ne kumoavat syrjivän lainsäädännön, jolla säädetään rikoksiksi seksuaaliset teot niihin suostuvien samaa sukupuolta olevien aikuisten välillä, mukaan lukien säännökset eri suojaikärajasta samaa sukupuolta olevien henkilöiden seksuaalisten tekojen ja heteroseksuaalisten tekojen yhteydessä; lisäksi jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen, että sellaiset rikoslain säännökset, jotka voivat sanamuotonsa vuoksi johtaa lain syrjivään soveltamiseen, joko kumotaan tai niitä muutetaan tai sovelletaan syrjimättömyyden periaatteen mukaisesti.

19. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, etteivät julkiset laitokset, myöskään erityisesti lainkäyttöjärjestelmiin kuuluvat laitokset, kokoa, säilytä tai muutoin käytä seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin viittaavia henkilötietoja, ellei tämä ole välttämätöntä erityisiä, laillisia ja oikeutettuja tarkoituksia varten; olemassa olevat rekisterit, jotka eivät vastaa näitä periaatteita, olisi hävitettävä.

20. Sukupuolenkorjauksen oikeudelliselle tunnustamiselle asetettavia ennakkovaatimuksia, myös ruumiillisia muutoksia koskevia vaatimuksia, olisi tarkasteltava säännöllisesti loukkaavien vaatimusten poistamiseksi.

21. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet taatakseen henkilön sukupuolenkorjauksen täysimääräisen oikeudellisen tunnustamisen kaikilla elämänalueilla, erityisesti mahdollistamalla nimen ja sukupuolen muuttamisen virallisiin asiakirjoihin nopeasti, avoimesti ja helposti; jäsenvaltioiden olisi myös tarvittaessa varmistettava, että muut kuin valtion toimijat tunnustavat sukupuolenkorjauksen vastaavasti ja tekevät vastaavat muutokset keskeisten asiakirjojen, kuten opinto- ja työtodistusten, osalta.

22. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että kun sukupuolenkorjaus on tehty ja tunnustettu oikeudellisesti 20 ja 21 kappaleen mukaisesti, transsukupuolisille henkilöille taataan tosiasiallisesti oikeus solmia avioliitto uuteen sukupuoleensa nähden vastakkaista sukupuolta olevan henkilön kanssa.

23. Jos jäsenvaltion kansallisessa lainsäädännössä säädetään oikeuksia ja velvoitteita naimattomille pareille, sen olisi varmistettava, että tätä lainsäädäntöä sovelletaan syrjimättömästi sekä samaa

sukupuolta oleviin että eri sukupuolta oleviin pareihin, myös leskeneläke-etuuksien ja vuokraoikeuksien osalta.

24. Jos jäsenvaltion kansallisessa lainsäädännössä tunnustetaan samaa sukupuolta olevien rekisteröidyt parisuhteet, sen olisi pyrittävä varmistamaan, että heidän oikeusasemansa sekä oikeutensa ja velvoitteensa ovat yhdenmukaiset vastaavassa tilanteessa olevien heteroseksuaalisten pariin oikeusaseman sekä oikeuksien ja velvoitteiden kanssa.

25. Jos jäsenvaltion kansallisessa lainsäädännössä ei tunnusteta samaa sukupuolta olevien rekisteröityjä parisuhteita eikä naimattomia pareja eikä säädetä tällaisissa parisuhteissa oleville oikeuksia ja velvoitteita, sen olisi harkittava mahdollisuutta antaa samaa sukupuolta oleville pareille ilman minkäänlaista syrjintää, myös eri sukupuolta oleviin pareihin kohdistuvaa syrjintää, oikeudelliset tai muut keinot käsitellä sosiaalisessa todellisuudessaan ilmeneviä käytännön ongelmia.

26. Ottaen huomioon, että päätöksissä, jotka koskevat vanhempien vastuuta lapsesta tai lapsen huoltajuutta, olisi ensisijaisesti valvottava lapsen etua, jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että nämä päätökset tehdään ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

27. Ottaen huomioon, että lapseksiottamista koskevissa päätöksissä olisi ensisijaisesti valvottava lapsen etua, sellaisten jäsenvaltioiden, joiden kansallinen lainsäädäntö mahdollistaa lapseksiottamisen naimattomille henkilöille, olisi varmistettava, että lakia sovelletaan ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

28. Jos kansallinen lainsäädäntö mahdollistaa hedelmöityshoidon naimattomille naisille, jäsenvaltioiden olisi pyrittävä varmistamaan pääsy tällaiseen hoitoon ilman seksuaaliseen suuntautumiseen perustuvaa syrjintää.

V. Työ

29. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että hyväksytään ja toteutetaan asianmukaiset toimet, joilla ihmisiä suojataan tehokkaasti seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvalla syrjinnällä työelämässä ja ammattitoiminnassa sekä julkisella että yksityisellä alalla. Näiden toimien olisi kohdistuttava työhön ottamisen ja työssä ylentämisen edellytyksiin, irtisanomiseen, palkkaan ja muihin palvelussuhteen ehtoihin, mukaan lukien toimet häirinnän ja muun uhriuttamisen estämiseksi ja torjumiseksi sekä tällaisista teoista rankaisemiseksi.

30. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä siihen, että suojataan tehokkaasti transsukupuolisten henkilöiden oikeutta yksityisyyteen työssä, erityisesti työhakemusten osalta, jotta vältetään heidän sukupuolihistoriansa tai aiemman nimensä asiaton paljastaminen työnantajalle ja muille työntekijöille.

VI. Koulutus

31. Ottaen asianmukaisesti huomioon lapsen edun ensisijaisuuden jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset opetushenkilöstöön ja oppilaisiin kohdistuvat lainsäädäntötoimet ja muut toimet, joilla varmistetaan, että oikeutta koulutukseen voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; tähän sisältyy erityisesti se, että turvataan lasten ja nuorten oikeus koulutukseen turvallisessa ympäristössä vapaina väkivallalta, kiusaamiselta, sosiaaliselta syrjäyttämislähtä ja muulta syrjivältä ja halventavalta kohtelulta, joka liittyy seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin.

32. Ottaen asianmukaisesti huomioon lapsen edun ensisijaisuuden olisi kaikilla tasoilla tätä varten toteutettava asianmukaiset toimet keskinäisen suvaitsevuuden ja kunnioituksen edistämiseksi kouluissa riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä. Tähän olisi sisällyttävä puolueettoman tiedon antaminen seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä esimerkiksi koulujen opetussuunnitelmien ja -aineistojen perusteella sekä tarvittavan tiedon, suojan ja tuen antaminen oppilaille ja opiskelijoille, jotta he voivat elää seksuaalisen suuntautumisensa ja sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Lisäksi jäsenvaltiot voivat suunnitella ja toteuttaa tasa-arvoa ja turvallisuutta koskevia toimintasuunnitelmia ja koulupolitiikkaa sekä varmistaa, että saatavilla on asianmukaista syrjinnän vastaista koulutusta tai tukea ja opetusvälineistöä. Näissä toimissa olisi otettava huomioon vanhempien oikeudet, jotka liittyvät heidän lastensa koulutukseen.

VII. Terveys

33. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset lainsäädäntötoimet ja muut toimet, joilla varmistetaan, että korkeinta saavutettavissa olevaa terveyden tasoa voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; jäsenvaltioiden olisi erityisesti otettava huomioon lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden erityistarpeet kehitettäessä kansallisia terveydenhoitosuunnitelmia, mukaan lukien toimet itsemurhien ehkäisemiseksi, terveystutkimukset, lääketieteen opetussuunnitelmat ja opetuskurssit ja -aineistot, sekä valvottaessa ja arvioitaessa terveydenhoitopalvelujen laatua.

34. Olisi toteutettava asianmukaiset toimet Maailman terveysjärjestön normien mukaisesti, jotta vältetään homoseksuaalisuuden luokittelu sairaudeksi.

35. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaa, että transsukupuoliset henkilöt saavat tosiasiallisesti asianmukaiset sukupuolenkorjaukseen liittyvät palvelut, mukaan lukien transsukupuolisten henkilöiden terveydenhoitoon liittyvän psykologian, endokrinologian ja kirurgian asiantuntemus, joutumatta kohtuuttomien vaatimusten kohteeksi; kehenkään ei pitäisi kohdistaa sukupuolenkorjaustoimia ilman hänen suostumustaan.

36. Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset lainsäädäntötoimet ja muut toimet varmistaa, että päätökset, joilla rajoitetaan sairausvakuutuksesta korvattavia sukupuolenkorjaustoimien kustannuksia, ovat laillisia, puolueettomia ja oikeasuhteisia.

VIII. Asuminen

37. Olisi toteutettava toimet, joilla varmistetaan, että kaikki ihmiset voivat tosiasiallisesti ja yhdenvertaisesti saada asianmukaisen asunnon ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; näillä toimilla olisi erityisesti pyrittävä suojaamaan syrjiviltä häädöiltä ja takaamaan yhtäläiset oikeudet hankkia ja omistaa maaomaisuutta ja muuta omaisuutta.

38. Olisi kiinnitettävä asianmukaista huomiota asunnottomuuden riskeihin lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden keskuudessa, mukaan lukien nuoret ja lapset, jotka voivat olla erityisen alttiita sosiaaliselle syrjäytymiselle, myös omista perheistään; tältä osin olisi järjestettävä asianmukaiset sosiaalipalvelut, jotka perustuvat puolueettomaan ja syrjimättömään arvioon kunkin yksilön tarpeista.

IX. Urheilu

39. Urheilussa esiintyvät homofobia, transfobia ja seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä ovat rasismin ja muun syrjinnän tavoin tuomittavia, ja niitä olisi torjuttava.

40. Urheilutoiminnan ja -tilojen olisi oltava avoimia kaikille ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; erityisesti olisi toteutettava tehokkaat toimet, joilla estetään ja torjutaan seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin viittaavien syrjivien solvausten käyttö urheilutapahtumien aikana ja yhteydessä sekä rangaistaan siitä.

41. Jäsenvaltioiden olisi kannustettava vuoropuhelua urheilujärjestöjen ja kannatusyhdistysten kanssa ja tuettava niitä kehitettäessä valistustoimintaa, joka koskee lesboihin, homoihin ja biseksuaaleihin sekä transsukupuolisiin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää urheilussa, ja tuomittava heihin kohdistuvat suvaitsemattomuuden ilmaiset.

X. Oikeus hakea turvapaikkaa

42. Jos jäsenvaltioilla on turvapaikanhakuun liittyviä kansainvälisiä velvoitteita, niiden olisi tunnustettava, että perusteltu pelko vainotuksi tulemisesta seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perusteella voi olla hyväksyttävä peruste pakolaisaseman ja turvapaikan myöntämiselle kansallisen lain perusteella.

43. Jäsenvaltioiden olisi erityisesti varmistettava, ettei turvapaikanhakijoita lähetetä maahan, jossa heidän henkensä tai vapautensa olisi uhattuna tai jossa he ovat vaarassa joutua kidutetuiksi tai kohdelluiksi epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla tai rangaistuiksi seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perusteella.

44. Turvapaikanhakijoita olisi suojattava syrjiviltä menettelytavoilta ja käytännöiltä, jotka perustuvat seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin; erityisesti olisi toteutettava asianmukaiset toimet, joilla estetään ruumiillisen väkivallan riskit, myös vapautensa menettäneisiin turvapaikanhakijoihin kohdistuva seksuaalinen hyväksikäyttö, sanallinen hyökkääminen ja muu häirintä, sekä varmistetaan, että he saavat tilanteensa kannalta merkityksellistä tietoa.

XI. Kansalliset ihmisoikeusjärjestelmät

45. Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että kansallisille ihmisoikeusjärjestelmille annetaan selvät valtuudet puuttua seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaan syrjintään; niiden olisi erityisesti voitava antaa suosituksia lainsäädännöstä ja menettelytavoista, valistaa yleisöä sekä kansallisen lain mahdollistamassa määrin tutkia yksittäisiä sekä yksityistä että julkista alaa koskevia valituksia ja panna vireille oikeudenkäyntejä tai osallistua niihin.

XII. Moniperusteinen syrjintä

46. Jäsenvaltioita kehoitetaan toteuttamaan toimet, joilla varmistetaan, että kansallisen lain säännökset, joilla kielletään tai estetään syrjintä, suojaavat myös moniperusteiselta syrjinnältä, mukaan lukien seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä; kansallisille ihmisoikeusjärjestelmille olisi annettava laajat valtuudet, jotta ne voivat puuttua tällaisiin asioihin.